

Ahmet Hilmi Kalaç'ın Ekonomi Görüşü

Ahmet Hilmi Kalac' Economic Vision

Zemzem YÜCETÜRK*

Özet

23 Nisan 1920'de açılan Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan milletvekilleri ülkenin siyasetiyle uğraşmakla birlikte, ülkede kök salan düşman işgallerine karşı cephelerde de önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu nedenle Birinci Dönem Meclis devleti kuran meclis adını almaya hak kazanmıştır. İkinci ve Üçüncü Dönem TBMM'de ise Türkiye'de inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Birinci, İkinci ve Üçüncü Dönem TBMM'nin Türkiye Tarihi'ndeki önemi büyüktür. TBMM'nin Birinci Dönemi'ne Kayseri milletvekili olarak Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), Sabit Bey (Gözüğeçgel), Rifat Bey (Çaluka), Osman Zeki Bey (Uşşaklı), Mehmet Âlim Efendi (Çınar), Mehmet Atf Bey (Tüzün) ve Remzi Efendi (Akgöztürk) katılmıştır. TBMM'nin İkinci Dönemi'ne Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), Sabit Bey (Gözüğeçgel), Dr. Halit Mazhar Bey (Karakaya), Nuh Naci Bey (Yazgan), Ahmet Zeki Bey (Karakimseliler) katılmıştır. Üçüncü Dönem'e ise Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), Dr. Burhanettin Bey (Binzet), Hasan Ferit Bey (Perker), Reşit Bey (Özsoy) ve İkinci Dönem'den Dr. Halit Mazhar Bey (Karakaya) katılmışlardır. İsmail Hakkı Bey (Altan) ise TBMM'nin Üçüncü Dönemi'ne Kayseri milletvekili olarak seçilmiş olmasına rağmen, vefat etmesi nedeniyle Meclis'e katılamamıştır. İşte bu çalışmada Birinci (1920-1923), İkinci (1923-1927) ve Üçüncü Dönem (1927-1931) TBMM'ye Kayseri milletvekili olarak katılan Ahmet Hilmi Bey'in, bu dönemlerdeki siyasî faaliyetlerinden yola çıkılarak ekonomi görüşü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kendisinin ekonomiye dair faaliyetlerinden ülkedeki her kesim insanı göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Ahmet Hilmi Bey tıpkı Atatürk gibi ekonomide öncelikli olarak halkı ve halkın ihtiyaçlarını ön plana almıştır. Bu nedenle halka konulan vergilerin halkın mâlî seviyesine göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Kendisi ülkenin ekonomisinin iyileştirilip gelişmesi için öncelikle devlet bütçesinin denkliğinin sağlanmasına çalışmıştır. Bu nedenle de bütçenin gereksiz masraflara harcanmasına karşı çıkmış, ekonomide dışa bağımlılığın en aza indirilmesi ve ülkedeki şelâle ve maden gibi imkânlarından

---

*Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı Doktora Programı.

faydalanılarak ülkenin ekonomik bakımdan kendi kendine yeter hale gelmesi konusunda konuşmalar yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meclis, Kayseri, Milletvekili, Ekonomi, Siyasî

Abstract

During the First-term Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), which is established 23 April 1920, the members of Parliament did vital services on the front against the occupation of spread enemies, besides struggling politics. Therefore, the first-term council is deserved the name "council which has established the government". In Turkey, during the Second and Third term TBMM the revolutions has been realized. As a result of these, the importance of the First-, Second- and Third-term TBMM is significantly high. During the first term of TBMM, Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), Sabit Bey (Gözügeçgel), Rifat Bey (Çalık), Osman Zeki Bey (Uşşaklı), Mehmet Âlim Efendi (Çınar), Mehmet Atıf Bey (Tüzün) and Remzi Efendi (Akgöztürk) were attended as representatives of Kayseri. During the second term of TBMM, Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), Sabit Bey (Gözügeçgel), Dr. Halit Mazhar Bey (Karakaya), Nuh Naci Bey (Yazgan), Ahmet Zeki Bey (Karakimseliler) attended to the council. To the third term council, Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), Dr. Burhanettin Bey (Binzet), Hasan Ferit Bey (Perker), Reşit Bey (Özsoy) and Dr. Halit Mazhar Bey (Karakaya) from second term council participated. Although, İsmail Hakkı Bey (Altan) was elected as deputy of Kayseri during the Third-term TBMM, he could not attended due to his death. In this study, examined economic vision of Ahmet Hilmi Bey who attend to First (1920-1923), Second (1923-1927) and Third (1927-1931) term TBMM as the member of Parliament of Kayseri as take the road his political activities during these terms. From his activities about economy, it is understood that he considers all sections of people in the country. In this regard, Ahmet Hilmi Bey prioritized the folk and their needs in economy just like Atatürk. Therefore, he defended that a tax imposed on the public should be determined according to the financial level of the folk. In order to improve and develop the state's economy he primarily worked to ensure the equivalence of the state budget. Therefore, he opposed spending the budget to unnecessary costs and made speeches about minimizing economic dependence on foreign and achieving economically self-sufficient status by benefitting from country's waterfalls and mining facilities.

Key Words: Council, Kayseri, Deputy, Economy, Political

Giriş

Ahmet Hilmi Kalaç 1 Temmuz 1887'de Kayseri'de doğmuştur.¹ Düyun-ı Umûmiye Müdürlüğü yapmış olan Hallaçoğlu Mehmet Faik Efendi'nin oğludur.² Ahmet Hilmi Bey Mebusan Meclisi'nin son dönemine Kayseri

¹ Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Emekli Sandığı Arşivi, VHO00634.

² Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923): I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, TBMM Vakfı Yayınları, Cilt III, Ankara 1995, s. 633.

milletvekili olarak seçilmiştir.³ 33 yaşında TBMM'nin Birinci Dönemi'ne de Kayseri'den milletvekili seçilmiştir.⁴ 31 Temmuz 1920'de TBMM'ye Kayseri milletvekili olarak katılmıştır.⁵ TBMM'nin Yedinci Dönemi'ne kadar Kayseri milletvekilliği yapmıştır.⁶ TBMM'deki yerini 1946 seçimlerine kadar korumuştur. 31 Ağustos 1946'da memuriyetten emekliye ayrıldıktan sonra, geri kalan hayatını Ankara'da sürdürmüştür.⁷ Bu makalede Ahmet Hilmi Bey'in TBMM'nin Birinci, İkinci ve Üçüncü Dönemlerindeki siyasi faaliyetlerinden yola çıkılarak ekonomik görüşü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ahmet Hilmi Bey'in ekonomi görüşü değerlendirilmeden önce bu dönemlerde TBMM'nin ve TBMM'nin kurucusu Atatürk'ün ekonomi anlayışı üzerinde durulması faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır.⁸ Nitekim İtilâf Devletleri'nin mütarekeye dayanarak yaptığı uygulamalar nedeniyle Türk Milleti uzun ve yorucu Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yeni bir mücadeleye girişmek zorunda kalmıştır.⁹ Yapılan Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır.¹⁰

1920–22 dönemi ülkemiz için Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı zor yıllar olmuştur. Bu dönemde yorgun, mâliyesi çökmüş ve askerini kaybetmiş Türkiye, kendi imkânları ile yeterli olma yoluna gitmiştir. Atatürk, bu ekonomik koşullar altında sınırlı kaynaklarla Cumhuriyet'i kurabilmek için tam bir bağımsızlık savaşı vermiştir. Dolayısıyla 1920–22 arasında yeni Türk hükümetinin ekonomik politika üretmesi ve kalkınmaya yönelik

³ BOA, Fon Kodu: DH. İ.U.M. EK, Dosya No: 119, Gömlek No: 31, Belge No: 1-2; *Yurt Ansiklopedisi*, "Kayseri Maddesi", C.VII, Anadolu Yayınları, İstanbul 1983, s. 4702; Ahmet Hilmi Kalaç, *Kendi Kitabım*, Yeni Matbaa, y.y., 1960, s. 159-160; ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu No: 22, Göm. No: 141, Belge No: 141/1; *TBMM Arşivi, I. Dönem Milletvekilleri Muamelât Defteri*, Rumuz II, 2.b.2/4, s. 562; Kâzım Öztürk, *TBMM Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973*, Önder Matbaa, Ankara 1973, s. 45.

⁴ *Devletimizi Kuranlar; Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*, 65. Yıl Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1985, s. 86.

⁵ Çoker, *I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, s. 634.

⁶ *Cumhuriyet'in 50. Yılında Kayseri İl Yıllığı 1973*, s. 261; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 23 Nisan 1920-20 Ekim 1991*, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara 1994, s. 30.

⁷ Çoker, *I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, s. 634.

⁸ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar: (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, TTK. Basımevi, Ankara 1970, s. 1.

⁹ Faruk Ayın, "Atatürk ve Milliyetçilik", *AAMD*, S. 42, C.XIV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Kasım 1998, s. 767.

¹⁰ Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Günebakan*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1919, s. XX.

adımlar atması olanaksız durumdadır.¹¹ Atatürk devletin ekonomik gelişimine oldukça önem vermiştir. Verdiği bu önemi şu sözlerle açıklamaktadır;

“Bir milletin doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o milletin ekonomik durumudur. Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalan bu hakikat, bizim millî yaşantımızda ve millî tarihimizde, tamamen kendisini göstermiştir. Gerçekten de Türk tarihi incelenecek olursa, gerileme ve yıkılma nedenlerinin, ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır.”¹²

Gazi Mustafa Kemal Atatürk ülkenin olumsuz ekonomik ortamı nedeni ile daha Cumhuriyet ilân edilmeden yeni hükümetin ekonomi programını belirlemek için, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de İktisat Kongresi’ni tertip etmiştir.¹³ Atatürk İzmir İktisat Kongresi’nde yaptığı konuşmasında ancak bilim ve iktisat zaferiyle ulusal zenginliğe ve kalkınmaya sahip olunabileceğini belirtmiştir.¹⁴ Geniş halk kitlelerinin tutum ve düşüncelerini öğrenmek için çiftçileri, tüccarları, sanayicileri ve işçileri temsilen kongreye 1135 kişi davet edilmiştir.¹⁵ Dünyanın ve ülkenin sosyal ve ekonomik durumu kongre delegeleri tarafından açıklığa kavuşturulmuş, alınması zorunlu önlemler üzerinde durulmuştur.¹⁶ 1923-29 döneminde uygulanan iktisat politikalarını büyük ölçüde belirleyen bu kongrede alınan kararlar girişimciliği ve çalışma özgürlüğünü destekleyen, tekelleşmeye izin vermeyen, iktisadî kalkınmaya katkısı olmak ve yasalara uymak kaydı ile yabancı sermayeye izin veren, piyasaya dayalı politikaları genel olarak kabul eden liberal görüş ağırlıklı kararlardır.¹⁷ Kongrede ekonomik hayatın denetiminin millî unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir devlet

¹¹ Dilek Göze Kaya, Ayşe Durgun, “1923–1938 Dönemi Atatürk’ün Mâliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, Mayıs 2009, s. 235.

¹² Okan H. Aktan, “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, 1998, s. 31.

¹³ Ali Coşkun, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı: 4, Kasım 2003, s. 72-73.

¹⁴ İrfan Kalaycı, “Atatürk’ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar”, *Mâliye Dergisi*, Sayı: 156, Ocak-Haziran 2009, s. 152.

¹⁵ Ali Özgüven, “Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)”, *Journal of Istanbul Kültür University*, Sayı: 2, 2002, s. 110.

¹⁶ Esat Çelebi, “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.3, Sayı: 1, 2002, s. 22.

¹⁷ İstiklâl Yaşar Vural, “Atatürk Dönemi Mâliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, Nisan 2008, s. 80.

korumacılığını öngören tezler ön plâna çıkmıştır.¹⁸ İzmir İktisat Kongresi kararlarında devletin iktisadî yaşamda fiilen üstleneceği belirli işlevlerinin olduğu bunların da ağırlıklı olarak altyapı ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Buna göre devlet demiryolu, karayolu ağını kuracak, limanlar inşa edecek, haberleşme örgütünü gerçekleştirecek, eğitim işlerini üstlenecektir. Ayrıca, ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasına ve ortaklığına öncülük edecek, ancak buralardaki paylarını daha sonra özel kesime devredecektir. Devlet katıksız bir liberal iktisat politikasına sahip olmayacak ama, ekonomik yaşamın gereklerini bizzat üstlenip gerçekleştiren de olmayacaktır.¹⁹

Bu dönem devletin özel sektöre yardımcı olmak üzere aldığı bütün önlemlere rağmen, özel teşebbüs başarılı olamamıştır. Bu durumun nedenlerinden biri Osmanlı döneminde batılılara tanınan kapitülasyonların Lozan Anlaşması'yla 1929 yılına kadar aynen devam etmesi yüzünden devlet korumacılığının sonuç vermemesi, ikincisi de 1929 yılında dünyada patlak veren ekonomik krizdir.²⁰ Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nde izlenen ekonomi politikaları 1930'dan 1938'e kadar dünyada ortaya çıkan gelişmelerin de etkisiyle devletçi yaklaşıma dönmüştür.²¹ Liberal yaklaşımın hüküm sürdüğü 1923–29 döneminde de, devletçi yaklaşımın hüküm sürdüğü 1930–38 döneminde de Atatürk'ün mâliye politikasındaki amacı değişmemiştir. Atatürk'ün mâliye politikasında devlet bütçesinin açık vermemesi gerekmektedir. Bu nedenle bütçeler, yılbaşlarında denk olarak hazırlanmalı, kesin hesaplar da denk olarak kapatılmalıdır. Yıl içinde ek ödeneklerle bütçe denkliğinin bozulmasına izin verilmemelidir. Denklikten anlaşılan devletin normal gelirleri ile normal harcamaları arasında denkliğin sağlanmasıdır. İç ve dış borçlanmadan sağlanan devlet gelirleri ile bütçe denkliğinin sağlanması kabul edilmemektedir.²² Bununla birlikte Atatürk ekonomi politikasını iki kavram üzerine oturtmuştur. Bu kavramlar tam bağımsızlık ve ulusallıktır. Atatürk, ekonomik ve politik alanlarda alınacak kararları ulusun kendisinin vermesini istemiştir. Bu nedenle İktisat

¹⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 1998, s. 6.

¹⁹ Hasan Sabır, "Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 62, 2006, s. 11.

²⁰ Hüseyin Akyıldız, Ömer Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, Sayı: 1, 2004, s. 47-48.

²¹ B. Ali Eşiyok, *İktisadî Dönemler İtibarıyla Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004)*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaası, Ankara 2006, s. 4; Hüseyin Yayman, "Türkiye'nin İdari Reform Politikası", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 69; Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXIII, Sayı: 2, 2007, s. 68.

²² Dilek Göze Kaya, Ayşe Durgun, a.g.m., s. 233-236.

Kongresi'nde alınacak kararları, halkın temsilcileri yoluyla almasını gerekli görmüştür.²³

Ahmet Hilmi Kalaç da tıpkı Atatürk gibi ülke ekonomisine oldukça önem vermiş, ülkenin ekonomik bakımdan nasıl refaha ereceği konusunda çözüm önerileri içeren konuşmalar yapmıştır. Devlet bütçesinin denkleğinin bozulmaması gerektiğini savunmuştur. Bütçe harcanırken öncelikli olarak halkın göz önünde bulundurulmasını savunmuş, ekonomi politikalarında halkın mâlî durumlarının ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasına özen gösterilmesini istemiştir. Bu dönemler Ahmet Hilmi Bey'in özel girişimciliği destekleyen konuşmaları bulunduğu gibi devlet destekli ekonomiyi savunan konuşmaları da bulunmaktadır.

1. Ülkedeki İdarî Yapıya ve Meclis Bütçesinin Kullanımına Dair

Ahmet Hilmi Bey ülkedeki idarî yapıyı Meclis'te kıyasıya eleştirmiş, Meclis bütçesinin gerekli şeylere harcanmadığını, lüzumsuz masraflar yapıldığını söylemiştir. Meclis'in 26 Ocak 1921 tarihli oturumunda 1920 senesi bütçesi hakkında yapılan müzakere sırasında Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey yaptığı konuşmada, 1920 senesi bütçesi karışık ve anlaşılabilir tarzda bir idâreye ait olmasaydı, belki milletin arzusunun uygun bir bütçe olacak diye, şimdiye kadar takip edilen idâre şekli ne ise, Meclis'in 1920 senesinde de bundan farklı bir idâre şekli gösteremediğini ve Anadolu'nun birçok yerinde, hattâ genelinde halkın hükümetin idâre tarzından memnun olmadığını ifade etmiştir. Halkın idâreyi sade bir şekilde görmek istediğini, bu nedenle idâreyi ve bütçeyi daha sade, daha basit bir hâle getirmenin gerekli olduğunu söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey ayrıca, Mâliye Vekili'nin bir konuşmasını Meclis'teki milletvekillerine hatırlatmıştır. Mâliye Vekili'nin bu konuşmasında, hükümetin bütçesini düzenleyeceği zaman, kişilerin yaptığı gibi ayağını yorganına göre uzatmayacağını, çünkü devletin yapması gereken vazifelerinin olduğunu, bu vazifeleri yapmak mecburiyetinde bulunduğunu ve bunlara göre bütçesini düzenlemesi gerektiğini söylediğini belirtmiştir. Ahmet Hilmi Bey eğer ayağımızı yorganımıza göre uzatmayacaksa bir takım gerekli şeylerin yapılması gerekir demiştir. Ancak, bütçeyi araştırdıkları zaman kendilerinde, birçok lüzumsuz masraflar olduğu kanaati uyandığını söylemiştir. Birçok yerde ve özellikle müdâfaa-i milliyenin geri hizmetlerinde yapılan büyük masrafların hiçbir olumlu netice ortaya çıkarmadığını, bu masrafların birçok subayı, birçok seçkin kişiyi zor durumda bıraktığını ifade etmiştir. Bu

²³ Okan H. Aktan, a.g.m., s. 31.

nedenle, Müdâfaa-i Milliye Vekâleti bütçesinde ve diğer birçok hükümet teşkilâtının ihtiva ettiği bütçelerde indirmeler yapılacağını söylemiştir.²⁴

Meclis'in 8 Nisan 1925 tarihli gizli oturumunda Kangırı Milletvekili Talat Bey ve arkadaşları verdikleri takrirlerinde, 1925 senesi bütçesine, gelecek seneki üçüncü toplantı senesi tahsisatından, arzu eden milletvekillerine verilmek üzere, Başkanlık Dîvânı'nca kararlaştırılacak miktarda avans verilmesini teklif etmişlerdir. Bu takririn müzakeresi sırasında Ahmet Hilmi Bey yaptığı konuşmasında, gelecek sene Meclis'teki milletvekillerinin tahsisatının iki katına çıkma ihtimali olmadığını, eğer böyle bir ihtimal olsa teklif edilen avansı kendisinin de almak istediğini söylemiştir. Muvâzene-i Umûmiye Kanunu'nu, Meclis'in bütün teşkilâtı ve ülkedeki bütün millet dikkate alındığı zaman, gelecek senenin mâlî bakımdan, bu seneye göre daha iyi olmasına imkân olmadığını belirtmiştir. Böyle bir uygulamanın hangi taraftan bakılırsa bakılsın miras yedcilik ve düşüncesizlik olduğunu, bu konuda sadece kendilerini düşünmenin yanlış olduğunu, Ankara'nın bütün memurlarını düşünmek gerektiğini ve Ankara'nın yalnız 287 milletvekilinden ibaret olmadığını söylemiştir. Büyük Millet Meclisi'ni küçük düşürecek böyle işlerden ve hareketlerden korunulması gerektiğini de belirterek, yukarıda bahsedilen takririn kabul edilmemesini istemiştir. Ankara'nın hayat pahalılığı karşısında Meclis'te bâzı kişiler ekonomik buhran geçiriyorsa da biraz daha fedakârlığa katlanılması gerektiğini söylemiştir. Ancak takrir, isim okunarak oylamaya konulmuş ve Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²⁵

Görüldüğü üzere Ahmet Hilmi Bey kendi de milletvekili olmasına rağmen bir sonraki senenin bütçesinden milletvekillerine avans verilmesine karşı çıkmış, bu konuda kendinden ve Meclis'teki diğer milletvekillerinden önce ülkedeki diğer memurları da düşünmüş ve Meclis bütçesine zarar verecek bu uygulamadan kaçınılmasını istemiştir.

2. Halktan Alınan Vergilere Dair

Ahmet Hilmi Bey Meclis bütçenin düzgün bir şekilde harcanmasını savunmakla birlikte ülkeyi ve halkı zor durumda bırakacak vergilerin alınmasına da karşı çıkmıştır. Halktan alınan vergilerin halkın mâlî seviyesine göre düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere Meclis'in 26 Ocak 1921 tarihli oturumunda 1920 senesi bütçesi hakkında yapılan müzakere sırasında Gümrük Vergisi'nden de bahsetmiştir. Bu verginin memlekete ithal edilen birçok eşyadan alınan vergi

²⁴ ZC, D.I, C.7. s. 382-387.

²⁵ GCZ, D.II, C.4. s. 522-526.

olduğunu, bu verginin fazla olması nedeniyle memleketin fakir düştüğünü belirtmiştir. Ayrıca, İhracât Vergisi'nin de memleketi fakir düşürmeye sebep olacağını, bugün Anadolu'nun birçok noktalarındaki depolarda mevcut tiftik, yapağı gibi hammaddenin her çeşidinin bu vergi dolayısıyla dışarıya sevk edilmediğini ve buna İhracât Vergisi'nin az çok tesiri olduğunu, bu verginin belirlenmesinde isabet gösterilmediğini ifade etmiştir. Ahmet Hilmi Bey bütün bu gerekçelerle dünyadaki birçok devlette olduğu gibi Türkiye'de de İhracât Vergisi'nin kaldırılmasını isteyerek bütçenin ve milletin kötü bir halde bulunduğunu, çünkü milletin aradığı idarî teşkilât ve değişimi göremediğini söylemiştir. Ayrıca, 1921 bütçesi daha düzgün hukukî esaslara dayanacak bir tarzda düzenlenecek olursa ve bu sene bütçesinden gelecek sene bütçesi için ders alınır, o zaman milletin ve hükümetin bahtiyar olacağını söylemiştir.²⁶

Meclis'in 4 Eylül 1922 tarihli oturumunda Tekâlif-i Milliye'nin (Millî Vergiler) geride kalan yüzde yirmilik kısmının halktan alınmaması ile ilgili olarak Dâhiliye Vekâleti'ne soru takriri yöneltmiştir. Ahmet Hilmi Bey bu soru takriri ile ilgili yaptığı konuşmasında bu verginin alınmasının birçok zarara neden olacağını, bu tahsilin yalnız jandarmanın elinde suiistimal için bir vesile olacağını ve bu oranın alınması için halkın sıkıştırılacağını, fakat ele bir şey geçmeyeceğini belirtmiştir. Sonuçta bu verginin alınmamasına dair Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey'in takriri Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²⁷

Meclis'in 21 Eylül 1922 tarihli oturumunda Konya Milletvekili Vehbi Efendi'nin İlköğretim Vergisi hakkındaki takririnin müzakeresi sırasında da, bu verginin halkın malî seviyesine göre dağıtılması gerektiğini, o zaman bu verginin köylü ve fakir halka yük oluşturmayacağını ifade etmiştir.²⁸

Meclis'in 24 Ekim 1923 tarihli oturumunda Karahisar-ı Şarkî Milletvekili İsmail Bey ile arkadaşları verdikleri kanun tekliflerinde, ipekli dokumadan genel tarifedeki verginin on iki misli yerine beş misli vergi alınmasını teklif etmişlerdir. Bu kanun teklifinde Ahmet Hilmi Bey'in de imzası bulunmaktadır. Bu konu İktisat Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁹

Meclis'in 16 Mayıs 1927 tarihli oturumunda "Tütün Alım ve Satım Muamelesinde Kantar Vergisi'nin Kaldırılmasına Dair Kanun Lâyihası" ve yine tütünden Kantar Vergisi'nin alınmamasına dair Dâhiliye Encümeni Mazbatasını müzakere edilmiştir. Bu müzakere sırasında Dâhiliye Encümeni

²⁶ ZC, D.I, C.7, s. 382-387.

²⁷ ZC, D.I, C.22, s. 484-486.

²⁸ ZC, D.I, C.23, s. 142-144.

²⁹ ZC, D.II, C.3, s. 16, 23.

Mazbata Muharriri Ahmet Hilmi Bey yaptığı konuşmasında, tütünden Kantar Vergisi'nin alınmaması gerektiğini, böylece bu uygulama ile çiftçinin rahatlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu uygulamayla ihracât ürünü olan tütünün rekabetinin arttırılacağını belirterek, bu nedenle tütün alım satım işlemlerindeki Kantar Vergisi'nin kaldırılmasıyla ilgili kanun lâyihasının kabul edilmesini istemiştir.³⁰ Söz konusu kanun lâyihası Meclis'in 26 Mayıs 1927 tarihli oturumunda kabul edilmiştir.³¹ Görüldüğü üzere Ahmet Hilmi Bey ülkede tarımın ve ticaretin gelişmesinin önünde engel olacak vergi uygulamalarına şiddetle karşı çıkmış bu durumların düzeltilmesi için Meclis'te gereken çabayı göstermiştir. En önemlisi de halkın mâlî seviyesini aşacak şekilde düzenlenen bir takım vergilerle mağdur olmasının önüne geçmek istemiştir.

3. Bünyan Şelâlesi

Ahmet Hilmi Bey ülkenin ekonomik bakımdan gelişimi için Kayseri'deki Bünyan Şelâlesi'nden istifade edilmesi gerektiğini birçok konuşmasında dile getirmiştir. Bünyan Şelâlesi'nden yararlanılarak bu şelâlenin yanına açılacak fabrikalardan elde edilecek kazançla memleketin yol gibi ihtiyaçlarının karşılanabileceğini ifade etmiştir. Meclis'in 30 Eylül 1923 tarihli oturumunda Avans Kanunu'nun müzakeresi sırasında Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey Kayseri'deki Bünyan Şelâlesi ile ilgili olarak bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Bünyan Şelâlesi'nin tabiatın memlekete bahşettiği büyük bir güç olduğunu, bu şelâlenin kuvvetinin bilindiği halde söz konusu şelâleden yararlanmamanın doğru bir şey olmadığını söylemiştir. Bünyan Şelâlesi'nden parasız, büyük ve yararlı bir gücün elde edilebileceğini, yapılan inceleme sonucunda şelâlenin yalnız bir noktasındaki kuvvetin üç bin beş yüz beygir kuvvetinde olduğunu ortaya çıktığını belirtmiştir. Konuşmasına devamla, Ali Cenâni Bey'in ülkede demiryolu ulaşımının bulunmadığından bahsettiğini, halbuki Bünyan Şelâlesi'nin bulunduğu bölgede yapılacak fabrikalar vasıtasıyla elde edilecek kazançla, oradan Ulukışla'ya kadar bir tren yolunun yapılarak, memleketin en ucuz bir tarzda en büyük bir kuvveti elde edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca yalnız askerî fabrikaların değil, dokuma ve diğer fabrikaların da bu kuvvetten yararlanılarak, çok kolay bir şekilde yapılacağını ümit ettiğini, bu nedenle, mümkün olursa biraz daha tahsisatı artırarak esaslı bir adımın şimdiden atılmasının memlekette en önemli bir ihtiyacı temin edeceğini söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey'in bu konuşması üzerine Gaziantep Milletvekili Ali Cenâni Bey söz alarak Ahmet Hilmi Bey'e, bugün acilen yapılması gereken

³⁰ ZC, D.II, C.32, s. 162-164.

³¹ ZC, D.II, C.32, s. 578.

tapa fabrikasını bırakalım mı diye sormuştur. Ahmet Hilmi Bey de bu soruya verdiği cevabında, “Mademki memleketin önemli bir ihtiyacıdır, şimdiden yapılması gerekir” demiştir. Ahmet Hilmi Bey’in yukarıdaki konuşmaları ile ilgili olarak Trabzon Milletvekili Muhtar Bey ise yaptığı konuşmasında, Ahmet Hilmi Bey’in Bünyan Şelâlesi’nden elde edilecek kuvvetin kırk bin beygir kuvvetinde olduğunu iddia ettiğini, elde edilecek kuvvetin kırk bin beygir kuvvetinde olması için saniyede on metre küp suyun dört yüz metre yüksekten akması gerektiğini, Bünyan Hamid’deki bu suyun ise on metre yüksekten bile akmadığını söylemiştir. Fabrikaların nerelerde kurulacağına, nerelerde su kuvvetinden yararlanılacağına dair araştırmaları hükümetin tamamlamadığını, halbuki yapılması gereken fabrikaların acil olarak yapılmasının gerektiğini, hükümet bu konuda yaptığı çalışmaları bitirince, o zaman fabrikaların nerede yapılacağını düşünülmesinin mantıklı olacağını da sözlerine eklemiştir.³²

Ahmet Hilmi Bey Bünyan Şelâlesi’nden istifade edilmesi konusuna Meclis’in 29 Mart 1924 tarihli oturumunda Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü’nün 1924 senesi ek bütçesinin müzakeresi sırasında Askerî Fabrikalar Genel Müdürü Asım Paşa’ya yönelttiği soru takririnde de değinmiştir. Ahmet Hilmi Bey, Kayseri’deki Askerî Dokuma Fabrikası’nın başka yere naklinin sebeplerine dair bu soru takririnde, Kayseri’de bir dokuma fabrikasının olduğunu, altı aydan beri boş durduğunu ve bu fabrika için çok para sarf edildiğini söylemiştir. Ayrıca, orada Bünyan Şelâlesi’nin bulunduğunu belirterek, Kayseri’nin altmış-yetmiş bin nüfuslu bir yer olduğunu, etrafında yoğun ve beş-altı bin nüfuslu köyler mevcut olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle çok fazla çalışacak kişi olduğunu, hatta bu kişilerin çalışmak ve ekmeklerini çıkarmak için yurt dışına gittiklerini söyleyerek Anadolu’da en ucuz şartlar dâhilinde fabrika açılıp yine en ucuz şartlar dâhilinde amele bulunabileceğini belirtmiştir. Konuşmasına devamla, Kayseri’de bahsettiği fabrikanın içinden bir kısım aletleri söktüklerini, birçok masrafla orada bulunan şeyleri diğer yerlere sevk ettiklerini belirtmiştir. Bünyan Şelâlesi’nin otuz bin beygir kuvvetinde olduğunun Erkân-ı Harbiye heyetinin yaptıkları bir etüt neticesinde ortaya çıktığını söyleyerek bu kuvvetler varken ve Kayseri’de muntazam şose ve otomobiller mevcutken nasıl olup da birçok masraf harcanılarak bu fabrikanın Kayseri’den geri alındığının cevabını Asım Paşa’dan istemiştir.³³

Asım Paşa bu soruya verdiği cevapta, söz konusu fabrikanın Millî Mücadele esnasında her taraftan birer tezgâh toplanarak yapılmış bir fabrika

³² ZC, D.II, C.2, s. 399-400.

³³ ZC, D.II, C.8, s. 77-78. *BCA*, Dosya No: 6344, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 6.37..1.

olduğunu, fabrika denecek bir durumda olmadığını ve çıkarttığı kumaşın da çuval kalitesinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca, geçen sene bu fabrikanın hem genişletilmesi ve hem de tezgâhlarının ıslahı için ikinci altı aylık bütçeye bir para konulduğunu, ancak bu miktarın yetersiz olduğunu belirtmiştir. Konuşmasına devamla, fabrika müdürüne de telgraf çekerek bu konu hakkında konuştuğunu, fabrikanın işletilmesi için fabrikaya talip olan bir heyetin olup olmadığını sorduğunu, fabrika müdürünün de kimsenin bu fabrikaya talip olmadığını söylediğini, bu nedenle Feshâne'nin faaliyetini artırmak için fabrikanın tezgâh kısımlarını alarak İstanbul'a göndermek mecburiyetinde kaldıklarını söylemiştir.³⁴

Ahmet Hilmi Bey'in bu konuşmalarından da anlaşılacaktır ki kendisi seçim dairesi olan Kayseri ile yakından ilgilenmektedir. Ülkenin ekonomik bakımdan hızla ilerlemesi için fabrikaların kurulmasını istemiş, Kayseri'deki fabrikanın kapatılmasına da karşı çıkmıştır. Hükümet içinde bulunduğu koşullar dolayısıyla hemen bir çalışma başlatamasa da ülkede fabrika yapılmasını hızlandırmak için Kayseri'deki Bünyan Şelâlesi'nden yararlanılması konusuna konuşmalarının çoğunda dikkat çekmiştir.

4. Demir Madenlerinden İstifade Edilmesine ve Demiryollarına Dair

Ahmet Hilmi Bey ekonominin iyileştirilmesi için ülkede yol yapımına oldukça önem vermiştir. Meclis'in 19 Kasım 1923 tarihli oturumunda Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey'in Çester Demiryolu İmtiyazı'na dair soru takriri gündeme gelmiştir. Ahmet Hilmi Bey bu soru takririnde, hayli zamandır Mösyö Kennedy'nin taahhüdünü yürütemeyeceği, bundan dolayı Çester Demiryolu İmtiyazı'nın kaldırılacağı hakkında basında yazıların yayımlandığını söyleyerek, inşaata başlama müddeti son bulmak üzere olan demiryolu imtiyaz görüşmesinin, yapıldığı tarihten itibaren şimdiye kadarki aşamalarının açıklanmasını Nâfia Vekâleti'nden istemiştir.³⁵ Bu soruya Nâfia Vekili Muhtar Bey verdiği cevapta demiryolu yapımı imtiyazı verilen şirketin bu iş için kredi açtığını, ayrıca Türkiye'ye birkaç mühendis gönderdiğini, ancak bu mühendislerin demiryolu uzmanı olmadığını ve şu zamana kadar ciddi bir çalışmada bulunulmadığını söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey söz hakkı alıp, bu işlerin hayatî bir mesele olduğunu, Türk milletinin kendi kuvvetiyle hâkimiyetini temin ettikten sonra, Meclis'in ülkenin iktisadî sahada da gelişmesi için Çester İmtiyazı'nı bir oturumda hemen kabul ettiğini, bu sözleşmenin ciddi bir şekilde uygulanması gerektiğini söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey'in bu konuşmasından sonra Muhtar Bey yaptığı konuşmasında, tüm olumsuzluklara rağmen, sözleşmeyi âni bir

³⁴ ZC, D.II, C.8, s. 77-78.

³⁵ ZC, D.II, C.3, s. 443-446; BCA, Dosya No: 6173, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 6.32..11.

kararla iptal etmek istemediklerini, birkaç gün içinde durumun aydınlanacağını, meseleyi vakit kaybetmeden halledeceklerini, kendilerinin Çester Projesi'nin uygulanmama ihtimalini de dikkate alarak, demiryolu yapımı için tedbirler aldıklarını söylemiştir.³⁶ Görüldüğü üzere Ahmet Hilmi Bey hükümetin yol yapımı için yabancı ülkelerle yaptığı projeleri takip etmiş, Çester Projesi'nin bir an önce yapılması için hükümeti bu konuda harekete geçirmek istemiştir.

Ahmet Hilmi Bey ayrıca hükümetin, yol yapımı çalışmaları konusunda hem kendisini hem de Meclis'teki diğer milletvekillerini bilgilendirmesini istemiştir. Bu çalışmalar esnasında meydana gelen sıkıntılara da dikkat çekmiş, yol yapılırken yol kenarlarına atılan atıklar konusunda da halkın zor durumda kaldığını belirterek, bu konuda gereğinin yapılmasını istemiştir. Meclis'in 24 Aralık 1924 tarihli oturumunda Ahmet Hilmi Bey verdiği soru takririnde, 1924 senesi zarfında inşası ve tamiri müteahhide ihâle edilmek suretiyle veya emanet olarak ne kadar yolun inşâ ve tamir edildiğini, bunların inşaat ve tamir bedelini sormuştur. Ayrıca, resmen ihâlesinden sonra müteahhidi tarafından inşâ edilip de henüz bedeli verilmeyen kısımların olup olmadığını ve henüz bedeli verilmeyen kısımlar varsa bunların miktarını sorarak, bu miktarı hak edenlere paralarının verilmemesinin sebebinin açıklanmasını Nâfia Vekili'nden istemiştir.³⁷ Ahmet Hilmi Bey bu konu ile ilgili yaptığı konuşmasında ise, Nâfia Vekili'nin sorusuna verdiği ayrıntılı bilgiden dolayı teşekkür ederek, genel yol miktarının daha da artacağını ve bunların inşası ile memleketin iktisadî kanallarının temin edileceğini, Meclis'in bu sene verilmiş olan tahsisat ile en çok iktisadî önemi olan yolların yapımını amaçladığını ve ona göre tahsisat verdiğini ifade etmiştir. Bu durumu göz önünde bulunduran Nâfia Vekâleti'nin de, Anadolu'nun esas hattı olan Ulukışla'dan Sivas'a kadar yolun inşasına ve tamiratına başladığını söylemiştir. Ayrıca, yolların inşası sırasında kalasların yollara atılması nedeniyle yollardan geçilemediğini, yaz mevsimi olsa halkın tarlalardaki geçitlerden geçebileceğini, fakat kış mevsiminde tarlalar kapanacağı için şoseden gitme mecburiyeti oluştuğunu, arabaların buralardan geçerken zor durumda kaldıklarını, hattâ geçemediklerini belirtmiştir. Ahmet Hilmi Bey, Nâfia Vekâletin'den ek tahsisat alarak veya tahsisatlar arasında aktarma yaparak yolları temizletmesini rica etmiş, bu durum düzeltilmezse memleketin ekonomisinin de zarar göreceğini, zaten Nâfia Vekili'nin verdiği ayrıntılı bilgiden de bu konuya önem verdiğinin anlaşıldığını söylemiştir.³⁸

³⁶ ZC, D.II, C.3, s. 443-446.

³⁷ ZC, D.II, C.11, s. 237-238.

³⁸ ZC, D.II, C.11, s. 237-238.

Ayrıca, ülkedeki madenlerden istifade edilerek demiryolları inşa edilmesine dair Meclis'te konuşmalar yapmıştır. Bu konuda kendi seçim dairesi olan Kayseri vilâyetinin Develi kazâsı dâhilindeki Feraşe madeninden ve ülkedeki diğer yerlerdeki madenlerden yararlanılabileceğini belirtmiştir. Meclis'in 26 Şubat 1924 tarihli oturumunda Develi kazâsı dâhilindeki Feraşe demir madeninden istifade edilmesine dair bir tahrir vermiştir. Bu tahrir Meclis Genel Kurulu tarafından Başvekâlet'e havale edilmiştir.³⁹

Meclis'in 22 Mart 1924 tarihli oturumunda Ahmet Hilmi Bey Nâfia Vekâleti bütçesinin müzakeresi sırasında, "Arada-Diyarbakır-Ergani Arasında Demiryolu İnşaatına Dair Kanun" münasebetiyle konuşma yapmıştır. Konuşmasında, demiryollarının inşası ve malzemeleri için birçok para verileceğini, halbuki memleketin birçok yerinde, örneğin Karesi havâlisinde birçok demir madeni olduğunu, bu madenlerin yüzde altmış, yetmiş derecede saf demir verdiğinin ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. Bu nedenle bu madenlerden yararlanılması gerektiğini ve boş yere para harcanarak, Avrupa'dan demir getirilmemesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, hükümetin demiryolu yaptırırken altmış milyon para sarfettiğini belirterek bu madenlerden istifade edilip edilmeyeceğini sormuştur.

Ahmet Hilmi Bey'in bu konuşması üzerine Ticâret Vekili Hasan Bey yaptığı konuşmasında, memleketin birçok yerinde madenler olduğunu, bunları işletmek için Meclis'e 1925 senesi bütçesinde teklifte bulunacaklarını, şu anda malî sıkıntı olduğunu, zaten daha çok 1925 senesi zarfında raylar ve diğer bâzı malzeme için önemli miktarda demire ihtiyaç olacağını ifade etmiştir. Ayrıca, Ahmet Hilmi Bey'in söylediği gibi Kayseri civarındaki Talas'ta ve herkesin de bildiği gibi Ayazmand'da ve Rumeli'de demir madenleri olduğunu, en yakın madenlerden birisi olması nedeniyle Ayazmand'daki demir madeninin incelenmesi için de Genel Müdür'ü gönderdiklerini, en esaslı ve zengin demir madenlerinden birini mutlaka işletmek azminde olduklarını ve gereken sermayeyi de Meclis'ten isteyeceklerini söylemiştir.⁴⁰

Meclis'in 15 Mart 1926 tarihli oturumunda Demir ve Kömür Madenlerini İşletmek ve Dört Senede Sarf Edilmek Üzere Ticâret Vekâleti'ne 18 Milyon Lira Tahsisat Verilmesi Hakkındaki Kanun Lâyihası ve Ticâret ve Muvâzene-i Mâliye Encümenleri Mazbatalarının müzakeresi sırasında Ahmet Hilmi Bey yaptığı konuşmasında Kayseri vilâyetinin Develi kazâsı dâhilindeki Feraşe madenlerine değinmiştir. Konuşmasında, demir

³⁹ ZC, D.II, C.6, s. 365; BCA, Dosya No: 6342, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 6.36..39.

⁴⁰ ZC, D.II, C.7, s. 860-874.

madenlerinin iktisadî, siyasî ve askerî açıdan çok önemi ve faydalarının olduğunu, ülkenin çeşitli kısımlarında birçok demir madeni olduğunu söylemiştir. Konuşmasına devamla, yukarıda bahsi geçen kanunda ayırma yapıldığını ve Karadeniz sahilinin gösterildiğini, halbuki daha önemli ve iktisadî şekilde istifade edilebilecek madenler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, hükümetin bütün bunları düşünmesi gerektiğini ve özellikle söz konusu kanun çıktıktan sonra bu konuda inceleme yaptırması gerektiğini, inceleme yapılmadan Karadeniz sahili gibi herhangi bir bölgenin gösterilmesinin doğru olmadığını söylemiştir.

Ahmet Hilmi Bey'in bu konuşması üzerine Gaziantep Milletvekili Ticâret Vekili Ali Cenâni Bey yaptığı konuşmasında, ülkede demiri eritecek düzeyde kömür olmadığını, sadece Kastamonu vilâyetine bağlı Daday, Cide ve Söğütözü havalisinde bu düzeyde kömürün bulunduğunu, demiri eritmek için mutlaka demiri kömürün bulunduğu yere getirmek gerektiğini ve fabrikayı da kömür madenlerinin bulunduğu yere yapmak gerekeceğini, kendilerinin Kayseri'de bulunan Feraşe demir madenini de keşfettirdiklerini, uzmanların oraya giderek günlerce araştırmalarda bulduklarını, Karahisar'ın yanında ve bunların dışında on beş yerde de demir madeninin bulunduğunu ve buralarda da inceleme yaptırıldıklarını söylemiştir. Ali Cenâni Bey konuşmasına devamla, memleket içinde beş altı yüz kilometre mesafelerden demiri kömürün yanına götürerek orada demiri eritmenin doğru olmayacağını, ancak olağanüstü durumlarda böyle bir işe kalkışılabilirliğini söylemiştir.

Ticâret Vekili Ali Cenâni Bey'in bu konuşmasından sonra Ahmet Hilmi Bey söz alarak, Ali Cenâni Bey'in Kayseri'deki Feraşe madenlerinden bahsettiğini, Feraşe kömür madenlerinin yanındaki demir madenlerinin tetkik edildiğini, fakat kömür madenlerinin tetkik edilmediğini, oradaki madenler incelenir ve derecelendirilirse, daha iyi bir şekilde madenlerin bulunacağını söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey'in bu konuşması üzerine Ticâret Vekili Ali Cenâni Bey, Ahmet Hilmi Bey'in bahsettiği kömür madenlerinden numune getirttiklerini, orada iyi cins linyit bulunduğunu, değil linyit, Ereğli kömürünün bile istedikleri sıcaklığı veremeyeceğini söylemiştir.⁴¹ Görüldüğü gibi Ahmet Hilmi Bey ülkedeki madenlerin değerlendirilmesi konusunda hükümete karşı ısrarcı bir tavır içerisine girmiştir. Her ne kadar ilgili vekâlet Ahmet Hilmi Bey'in söylediği bâzı yerlerde madenlerden yararlanmanın imkân dâhilinde olmadığını belirtse de bu konuda gereken incelemelerin yapılacağını da belirtmiştir.

---

⁴¹ ZC, D.II, C.23, s. 170-171.

5. Kayseri'de Halıcılığa Dair

Ahmet Hilmi Bey ülkede halı sanatı ve ticâretinin gelişimine de önem vermiş, halıcılıkla ünlü Kayseri'deki bu tür faaliyetlerden bahsetmiştir. Meclis'in 1 Nisan 1924 tarihli oturumunda 1924 Senesi Ticâret Vekâleti bütçesinin müzakeresi sırasında, adı geçen bütçenin ülkede sanatı teşvik için tahsisat ayrılan özel bölümü görüşülmüştür. Bu görüşme sırasında Kayseri'deki halı üretimi hakkında Ahmet Hilmi Bey yaptığı konuşmasında, halı konusunda Kayseri'nin öneminin büyük olduğunu, halıcılığın Anadolu'da millî bir sanat olduğunu, bununla birlikte halı yapımının sadece Kayseri, Kırşehir, Isparta, Uşak gibi yerlere ait olmadığını söylemiştir. Ayrıca, Ticâret Vekâleti'nin halı sanatını olgunlaştırmak için şimdiye kadar Avrupa'dan birçok parayla satın alınan iplerin Anadolu'da üretilmesini sağlamasının, Anadolu'nun merkezi olan Kayseri'de ve Kırşehir'de iplik fabrikası tesis ederek o havalinin ip ihtiyaçlarını temin etmesinin, söz konusu vekâletin o havalinin ihtiyaçları için ciddî incelemede bulunduğu delil olduğunu belirtmiştir. Bu konuşma üzerine Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey söz hakkı alarak, Kayseri'de boyacılığın da yapılıp yapılmadığını sormuştur. Bu soruya Ahmet Hilmi Bey verdiği cevapta, boyacılık için de teşebbüsler olduğunu, bu konuda çalışmalar yapıldığını söylemiştir. Bu cevaptan sonra Ahmet Hilmi Bey Kayseri'de halıcılık konusuna tekrar geçerek, Kayseri halılarında bahsederken yüz elli bin liralık kadar bir ihracât olduğunu söylediğini, ancak ihracâtın daha fazla olduğunu, yalnız Kayseri ve havalisinde on iki bin tezgâhın işlediğini belirtmiştir. Ayrıca, Kayseri'de harbin de bitmesi nedeniyle tezgâhların artmasına rağmen, Kayseri halılarının ihracâtının olmadığından bahsedildiğini, bunun doğru olmadığını, İzmir'den Amerika'ya kadar birçok halı ihracâtı yapıldığını, ayrıca Kayseri civarındaki yerlerde bulunan ticarî malların da Kayseri'de toplandığını ve oradan Mersin ve Samsun vasıtasıyla Avrupa'ya ihraç edildiğini söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey konuşmasına devamla, halı hususunda şimdiye kadar Kayseri halkının yaptığı teşebbüslerin hep şahsî teşebbüsler olduğunu, buradaki halkın ipini, boyasını yalnız kendi kuvvetiyle, kendi zekâsıyla yaptığını, bu nedenle Ticâret Vekâleti'nin halıcılık ile ilgili çalışmalarının yerinde olduğunu ifade etmiştir.⁴²

Ahmet Hilmi Bey ülkedeki halı ticâretinin gelişimine engel olan vergilerin konulmasına da şiddetle karşı çıkmıştır. Meclis'in 19 Nisan 1925 tarihli oturumunda ise Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey Türkiye'ye ithal olunan ecnebî halılarından alınmakta olan on iki misil verginin beş mисле çevrilmesine dair kanun teklifinde, Tarife Kanunu gereğince

---

⁴² ZC, D.II, C.8, s. 197-198.

Türkiye'ye ithal edilecek İran halılarının on iki misil üzerinden vergiye tâbi bulunduğunu belirterek, bu uygulama ülkenin sanâyesinin korunmasına ve Türkiye halılarının revacını sağlamaya yönelik gibi görülüyorsa da, söz konusu uygulama nedeniyle devlet hazinesinin zarar gördüğünün anlaşıldığını söylemiştir. Tarife Kanunu ilân edildikten ve İran halıları on iki misil vergiye tâbi tutulduktan sonra, adı geçen halıların, Türkiye'ye uğramadan, doğruca Avrupa'ya sevk edilmeye başlandığını, bu nedenle vaktiyle İran halılarının sergilendiği yer olan İstanbul'un halıcılıkta sessiz kaldığını ve burada bulunan birçok mağazanın kapandığını ifade etmiştir. Bütün bunların sonucu olarak halıcılıkla geçinen hamal, esnaf, satıcı ve komisyoncuların zarar gördüğünü belirtmiştir. Yine önceden İran halıları İstanbul'a ihracât eşyası olarak ithal olunduğu zaman, bu halılar burada sergilenip sınıflandırıldıktan sonra, çoğunlukla toptan Avrupa tüccarlarına satılırken, bu arada birçok Türk halısının sürümünün de sağlandığını ancak, yukarıda bahsedilen nedenlerle söz konusu halıların Türkiye'ye uğramaması nedeniyle böyle bir imkânın da ortadan kalktığını belirtmiştir. Ayrıca, önceden bu halılar İstanbul'a geldiklerinde, burada yıkandıktan sonra Avrupa'ya ihraç olunduklarından, bu durumdan fabrika sahiplerinin, işçilerin, sanatkârların ve hamalların istifade ettiklerini, fakat artık yıkama işinin de yurt dışına intikal ettiğini söylemiştir. Mâliye Vekâleti bu zararı dikkate alarak halıların, yıkanma işi için fabrikalara çıkmasına müsaade etmişse de söz konusu vekâletin maksadı tamamen temin edemediğini ifade etmiştir. Tarife Kanunu yürürlükte kaldıkça İstanbul'un transit ticâret merkezi olma özelliğini kaybetmesinin asıl büyük zarar olduğunu söylemiştir. Yunanistan'ın takip ettiği iktisadî siyâset ve gösterdiği kolaylıklar nedeniyle Pire şehrini İran halılarına transit ticâret merkezi olacak vaziyete getirmeye çalıştığını, son zamanlarda Türkiye'den giden Hıristiyanların halıcılarından da istifade ederek, bu sanatta bize rakip olmaya çalıştıklarını ve bu durumun da ihmal edilemeyecek kadar önemli bir konu olduğunu belirtmiştir. İran halılarının çok pahalı olmasından ve memleketimizde çok çeşitli halı yapılmasından dolayı bu halıların Türkiye'de kullanılmayarak, ancak ihracât eşyası olarak geçici zaman için memleketi girip çıktığını, bu nedenle Tarife Kanunu'nun, bu halıları on iki kat vergiye tâbi tutmasındaki maksadın geçerli olamayacağını söylemiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı Tarife Kanunu'nun ecnebî halılarına ait maddesinin aşağıdaki şekilde değiştirilmesini teklif etmiştir.

“1-Türkiye'ye ithal olunan ecnebî halılarından alınmakta olan on iki misil vergi, beş misle indirilmiştir.

2-Bu kanun, ilân edilmesinden itibaren geçerlidir.

3-Bu kanunun uygulanmasında Mâliye Vekili yetkilidir.”

Ticâret Encümeni'ne havale edilen kanunun 1. maddesi, adı geçen encümen tarafından "10 Mart 1916 tarihli Tarife Kanunu'nun 327. numarasının ilk bölümünde ifade edilen Türk ve Şark halısından alınmakta olan vergi, aslî tarifedeki miktara indirilmiştir." şeklinde değiştirilmiş ve bu şekilde değiştirilen kanun teklifi, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁴³

Meclis'in 30 Ocak 1926 tarihli oturumunda Kazanç Vergisi Hakkındaki Kanun Lâyihası'nın müzakeresi sırasında adı geçen kanunun "Aşağıda bahsedilen kişiler Kazanç Vergisi'ne tâbi değildir" şeklindeki ikinci maddesinin, "İkâmetgâhları dâhilinde işçi çalıştırmadan, tezgâh kurup dokuma dokuyanlar." şeklindeki 9. bölümü hakkında Ahmet Hilmi Bey Mâliye Vekili Hasan Bey'e yönelttiği sorusunda, bâzı kasabalarda ve köylerde çoğu kişinin ticarî amaç taşımaksızın, sırf kendileri için halı ve kilim dokuduklarını söyleyerek bu kişilerin söz konusu vergiden muaf olup olmadıklarını sormuştur. Mâliye Vekili Hasan Bey verdiği cevapta, Ahmet Hilmi Bey'in kendi seçim dairesinin halıcılıkla uğraşmasından dolayı bu soruyu sorduğunu belirterek bu kişilerin kendileri için, evlerinde işçi çalıştırmadan ve evlerini atölyeye çevirmeden dokuma yaptıkları zaman vergiye tâbi olmayacaklarını söylemiştir.⁴⁴ Ahmet Hilmi Bey'in bu sorusundan da anlaşılmaktadır ki, kendisi Kayseri'de ticâret maksatlı olmayarak halıcılıkla uğraşan hemşerilerini de düşünmüş, onların gereksiz yere vergi vermesini istememiştir.

6. Muhacirlerin Yerleşimine Dair

Ahmet Hilmi Bey ülkenin ekonomik gelişiminin sağlanması için ülkedeki muhacirlerin mesleklerine göre yerleşiminin sağlanması gerektiğini savunmuş, özellikle Kayseri'ye ticâretle uğraşan muhacirlerin yerleştirilmesini istemiştir. Meclis'in 5 Kasım 1924 tarihli oturumunda İcra Vekilleri Heyeti ülkenin durumu ile ilgili genel bir açıklama yapmıştır. Bu müzakere sırasında muhacirlerin durumu hakkında Ahmet Hilmi Bey bir konuşma yapmıştır. Muhacirlerin sosyal sınıflarına ve mesleklerine göre taksim edilememesi gibi bir hatanın yapıldığını ifade eden Ahmet Hilmi Bey, muhacir konusunda örnek olarak Kayseri'yi verip Kayseri'nin nüfusunun bol, arâzisinin dar, ticâretle uğraşan bir yer olduğunu belirtmiştir. Kayseri'ye biraz sermayesi olan, elinde biraz sanatı olan, ticâretle uğraşan, şehirde oturmaya alışmış insanların gönderilmesi gerekirken, buraya ancak Kozan'ın çiftçi halkından insanların gönderilerek yerleştirildiğini söylemiştir. Bu durumun ilgili vekâletin ve memurların idâresizliğinden

⁴³ ZC, D.II, C.18, s. 167-175, 195, 228.

⁴⁴ ZC, D.II, C.21, s. 315-316.

kaynaklandığını ifade etmiştir. Kayseri'nin yanı başında olan, beş kilometre yerde, otuz yedi ev gibi az bir evin iskân edildiğini, bu durumun nüfus başına az para verilmesinden kaynaklandığının söylenildiğini ancak, bunun sırf para meselesi olmadığını, bunlara ev verildiğini, ancak hayvanlarını otlatmak arzâsi verilmediğini söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey konuşmasına devamla, Kayseri'de daha birçok ev ve köy açık olduğu halde buraya az muhacir gönderildiğinden diğer yerlere göre iskânın burada başarılı olduğunu, ancak bu iskânların da geçici olduğunu, çünkü bu insanların buraları terk ederek başka yerlere gidip çiftçilik, bekçilik yaptıklarını, bâzılarının da Niğde gibi daha uzak yerlerde bulunan akrabalarının yanına giderek, onların yanında barındıklarını ifade etmiştir. Fakat hükümet için gereken şeyin nüfusu azaltmamak ve boş yerlerden istifade etmek olduğunu, bugün fabrika gibi birçok kurumun bulunduğunu, bu fabrikaları idâre için insana ihtiyaç olduğunu ve yerleştirilen muhacirlerden bu konuda istifade edileceğini belirtmiştir. Ancak boş yerlere muhacir yerleştirilmesi mümkünken yerleştirilmediği için bu anlamda memleketin iktisadî hayatına da darbe vurulduğunu söylemiştir.⁴⁵

7. Çiftçiye Verdiği Önem

Ahmet Hilmi Bey ülkede ticâretin gelişimine önem verdiği kadar tarımın gelişimine de önem vermiştir. Meclis'in 14 Mart 1925 tarihli oturumunda 1925 senesi Ziraat Vekâleti bütçesinin müzakeresi sırasında Kırklareli Milletvekili Şevket Bey ve arkadaşları verdikleri tavrilerinde, bütçede çiftçilere ayrılan tahsisatın yetersizliğini belirterek, bu tahsisata beş yüz bin liranın daha ilâve edilmesini teklif etmişlerdir. Bu tavrilerde Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey'in de imzası bulunmaktadır. Tavriler, Meclis Genel Kurulu tarafından dikkate alınarak, ilgili encüme havale edilmiştir.⁴⁶

8. Hayvancılığa Verdiği Önem

Ahmet Hilmi Bey ülkede hayvancılığın gelişimine önem vermiştir. Meclis'in 10 Aralık 1927 tarihli oturumunda Hayvan Sağlık Zabıtası Kanun Lâyihası ile ilgili olarak Ahmet Hilmi Bey yaptığı konuşmasında, Anadolu'yu yakından tanıyan ve hayvan hastalığının tahribatını yakından bilen bir kişinin böyle bir kanuna gerek yoktur diyemeyeceğini, hayvan hastalıklarının önünün alınması için böyle bir kanuna ihtiyaç olduğunu, Ziraat Vekâleti Sabri Bey'in tüccarların bir deri için hayvan hastalıklarını bulaştırdıklarını iddia ettiğini, böyle bir şeyin doğru olmadığını söylemiştir.

⁴⁵ ZC, D.II, C.10, s. 40-42.

⁴⁶ ZC, D.II, C.15, s. 461-463.

Ayrıca, Sabri Bey'in söylediği şeyin Erzincan ile Kayseri'yi ilgilendirdiğini, Erzurum'dan çıkarak Erzincan'a ve Adana'dan çıkarak Kayseri'ye gelen hayvanların, Erzincan'a ve Kayseri'ye girmeden önce bu illerde hayvan hastalığı olabilir diye buralardaki bir yere kapatıldıklarını, hayvanların burada ot, su olmadığı için zor durumda kaldıklarını ifade etmiştir. Ahmet Hilmi Bey konuşmasına devamla, Sabri Bey'in bu hastalıkların Kayseri'den bulaştığını iddia ettiğini, böyle bir şeyin doğru olmadığını, hastalığın önünü almak için "Hayvan Sağlık Zabıtası Kanun Lâyihası"na ihtiyaç olduğunu, Anadolu'yu yakından tanımış, ihtisas sahibi kişiler tarafından hazırlanan bir kanunla hayvan hastalıklarının önünün alınabileceğini söylemiştir. Kanun lâyihası Ticâret Encümeni'ne gönderilmiştir.⁴⁷

9. Demiryolu Nakliyatının Pahalı Olduğuna Dair

Ahmet Hilmi Bey ülkedeki ulaşım ve taşımacılığın özellikle ülkenin ticâretine zarar vermemesi açısından pahalı olmaması gerektiğini düşünmüştür. Meclis'in 19 Mayıs 1928 tarihli oturumunda "Devlet Demiryolları ve Limanları Genel İdâresi'nin 1928 Senesi Bütçe Kanunu Lâyihası"nın görüşmelerinde Ahmet Hilmi Bey konuşma yapmıştır. Konuşmasında, tarifelerin çok yükseldiğini ve tarifeler arasında bir oranın olmadığını, demiryolu ile nakliyatın daha pahalı olduğunu, bu nedenle memleketin iktisadının felce uğradığını söylemiştir. Konuşmasına devamla, tarifelerin yükselmesinin Ankara'nın hayat pahalılığını da çok fazla etkileyeceğini, Mayıs'tan itibaren yeni tarifeler çıkarıldığını, bu tarifelerin de uygulanması ve ölçüleri nedeniyle şikâyetlere neden olacağını ve işleri daha da karıştıracağını söyleyerek, bu konu hakkında Nâfia Vekâleti tarafından açıklama yapılmasını istemiştir. Ahmet Hilmi Bey'in bu ricası üzerine Nâfia Vekili Behiç Bey yaptığı konuşmasında, Anadolu'daki tarifelerin, altının hakikî fiyatına göre genel harpteki fiyatından yüzde kırk eksik olduğunu, kendilerinin Devlet Demiryolları tarifelerini tam altına karşılık, altının sekiz misli olarak tespit ettiklerini, şimdiye kadar yapılan tecrübeler üzerine Devlet Demiryolları Genel İdâresi Ticâret Şûbesi Müdürü'nün araştırmalara başladığını, bu araştırmalardan alınan sonuca göre de tarifeleri tadil edeceklerini söylemiştir.⁴⁸

Sonuç

Ahmet Hilmi Bey'in TBMM'nin I-III. Dönemlerindeki siyasî faaliyetlerine bakıldığı zaman kendisinin ekonomiye dair faaliyetlerinde ülkedeki her kesim insanı göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

⁴⁷ ZC, D.III, C.1, s. 110-111, 116.

⁴⁸ ZC, D.III, C.4, s. 169-170.

Ülkedeki halkın zor durumda kalmaması ve ülke ekonomisinin zarara uğramaması için halka konulan vergilerin halkın mâlî durumuna göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. İhracât Vergisi'nin memleketi fakir düşürmeye sebep olduğunu, bugün Anadolu'nun birçok noktalarındaki depolarda mevcut tiftik, yapağı gibi hammaddenin her çeşidinin bu vergi dolayısıyla dışarıya sevk edilmediğini ve buna İhracât Vergisi'nin az çok tesiri olduğunu, bu verginin belirlenmesinde isabet gösterilmediğini ifade etmiştir. Ahmet Hilmi Bey bütün bu gerekçelerle dünyadaki birçok devlette olduğu gibi Türkiye'de de İhracât Vergisi'nin kaldırılmasını istemiştir. Gümrük Vergisi'nden de bahsetmiş, bu verginin memlekete ithal edilen birçok eşyadan alınan vergi olduğunu, bu verginin fazla olması nedeniyle memleketin fakir düştüğünü belirtmiştir. Millî Vergilerin geride kalan yüzde yirmilik kısmının halktan alınmasına karşı çıkmış, bu verginin alınmasının birçok zarara neden olacağını, bu tahsilin yalnız jandarmanın elinde suiistimal için bir vesile olacağını ve bu oranın alınması için halkın sıkıştırılacağını, fakat ele bir şey geçmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca İlköğretim Vergisi'nin halkın malî seviyesine göre dağıtılması gerektiğini, o zaman bu verginin köylü ve fakir halka yük oluşturmayacağını ifade etmiştir. Ahmet Hilmi Bey tütünden Kantar Vergisi'nin alınmaması gerektiğini, böylece bu uygulama ile çiftçinin rahatlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu uygulamayla ihracât ürünü olan tütünün rekabetinin arttırılacağını belirtmiştir. Bu bakımdan Ahmet Hilmi Bey tıpkı Atatürk gibi ekonomide öncelikli olarak halkı ve halkın ihtiyaçlarını ön plana almıştır. Kendisi ülkenin ekonomisinin iyileştirilip gelişmesi için öncelikle devlet bütçesinin denkliliğinin sağlanmasına çalışmıştır. Bu nedenle de bütçenin gereksiz masraflara harcanmasına karşı çıkmıştır. Ahmet Hilmi Bey milletvekillerinin tahsisatının bile kendi milletvekili olmasına rağmen, gereksiz yere arttırılmasına karşı çıkmış, Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkan ülkenin ekonomisinin düzeltilmesi için idareli davranılması gerektiğini savunmuştur. Ekonomide dışa bağımlılığın en aza indirilmesi ve ülkedeki imkânlardan faydalanılarak ülkenin ekonomik bakımdan kendi kendine yeter hale gelmesi için çaba göstermiştir. Ülkenin ekonomik gelişimi için yol yapımlarına önem vermiş, bu nedenle gereken mâlî durumu sağlamak üzere ülkedeki madenlerden ve şelâlelerden yararlanılması için konuşmalar yapmıştır. Kayseri'deki Bünyan Şelâlesi'nden istifade edilmesi gerektiğini konuşmalarında dile getirmiştir. Bünyan Şelâlesi'nin tabiatın memlekete bahşettiği büyük bir güç olduğunu, bu şelâlenin kuvvetinin bilindiği halde söz konusu şelâleden yararlanmamanın doğru bir şey olmadığını söylemiştir. Bünyan Şelâlesi'nden parasız, büyük ve yararlı bir gücün elde edilebileceğini belirtmiştir. Bu şelâlenin bulunduğu bölgede yapılacak fabrikalar vasıtasıyla elde edilecek kazançla, oradan Ulukışla'ya kadar bir

tren yolunun yapılarak, memleketin en ucuz bir tarzda en büyük bir kuvveti elde edeceğini ifade etmiştir. Demiryollarının inşası ve malzemeleri için birçok para verileceğini, halbuki memleketin birçok yerinde, örneğin Karesi havâlisinde birçok demir madeni olduğunu, bu madenlerin yüzde altmış, yetmiş derecede saf demir verdiğinin ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. Bu nedenle bu madenlerden yararlanılması gerektiğini ve boş yere para harcanarak, Avrupa'dan demir getirilmemesi gerektiğini söylemiştir. Ahmet Hilmi Bey kendi seçim dairesi olan Kayseri'nin ekonomisi ve buranın ekonomik ihtiyaçları hakkında da konuşmalar yapmıştır. Kayseri'nin ekonomisinin ticarete dayandığını belirterek buraya yerleştirilen muhacirlerin de ticaretle uğraşan kişiler olmasına özen gösterilmesini istemiştir. Kayseri'de halıcılığın geliştiğini belirterek, bu konuda devletin buraya gerekli yardımlarda bulunmasını istemiş, buradan, İzmir'den Amerika'ya kadar birçok yere halı ihracâtı yapıldığının altını çizmiştir. Ahmet Hilmi Bey devletin ülke ekonomisini desteklemesi gerektiğini savunduğu gibi, ekonomide özel girişimi de destekleyici konuşmalar yapmıştır. Ülkede tarımın ve hayvancılığın gelişimine de önem vermiş, bu konuda çiftçinin desteklenmesini istemiştir.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

1. ATASE Arşivi

ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu No: 22, Göm. No: 141, Belge No: 141/1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Dosya No: 6344, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 6.37..1.

BCA, Dosya No: 6173, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 6.32..11.

BCA, Dosya No: 6342, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 6.36..39.

2. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

BOA, Fon Kodu: DH. İ.UM. EK, Dosya No: 119, Gömlek No: 31, Belge No: 1-2.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Emekli Sandığı Arşivi

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Emekli Sandığı Arşivi, VH000634.

3. TBMM Arşivi

TBMM Arşivi, *I. Dönem Milletvekilleri Muamelât Defteri*, Rumuz II, 2.b.2/4.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Devre: I, TBMM Matbaası, Cilt 7, 22, 23, 3. Basılış, Ankara 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Devre: II, TBMM Matbaası, Cilt 2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 15, 18, 21, 23, 32, Ankara 1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Devre: III, TBMM Matbaası, Cilt 1, 4, Ankara 1931.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt 1-2-3-4, İstanbul 1999.

B. Kitaplar

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 1998.

Cumhuriyet'in 50. Yılında Kayseri İl Yıllığı 1973.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923) I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, TBMM Vakfı Yayınları, Cilt III, Ankara 1995.

Devletimizi Kuranlar; Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 65. Yıl Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1985.

EŞİYOK, B. Ali, *İktisadî Dönemler İtibarıyla Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004)*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaası, Ankara 2006.

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar: (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, TTK. Basımevi, Ankara 1970.

KALAÇ, Ahmet Hilmi, *Kendi Kitabım*, Yeni Matbaa, y.y., 1960.

ÖZTÜRK, Kâzım, *TBMM Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973*, Önder Matbaa, Ankara 1973.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, *Günebakan*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1919.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 23 Nisan 1920-20 Ekim 1991, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara 1994.

C. Makaleler

AKTAN, Okan H., “Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, 1998, s. 29-36.

AKYILDIZ, Hüseyin; Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, Sayı: 1, 2004, s. 43-62.

AYIN, Faruk, “Atatürk ve Milliyetçilik”, *AAMD*, S. 42, C:XIV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Kasım 1998, s. 757-777.

COŞKUN, Ali, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı: 4, Kasım 2003, s. 72-77.

ÇELEBİ, Esat, “Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.3, Sayı: 1, 2002, s. 17-50.

EROĞLU, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXIII, Sayı: 2, 2007, s. 63-73.

GÖZE KAYA, Dilek; Ayşe Durgun, “1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Mâliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, Mayıs 2009, s. 233-248.

KALAYCI, İrfan, “Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar”, *Mâliye Dergisi*, Sayı: 156, Ocak-Haziran 2009, s. 152-176.

ÖZGÜVEN, Ali, “Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)”, *Journal of Istanbul Kültür University*, Sayı: 2, 2002, s. 109-124.

SABIR, Hasan, “Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 62, 2006, s. 3-19.

VURAL, İstiklâl Yaşar, “Atatürk Dönemi Mâliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, Nisan 2008, s. 77-114.

YAYMAN Hüseyin, “Türkiye'nin İdari Reform Politikası”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 1-388.

Yurt Ansiklopedisi, “Kayseri Maddesi”, C.VII, Anadolu Yayınları, İstanbul 1983, s. 4699-4704.

